

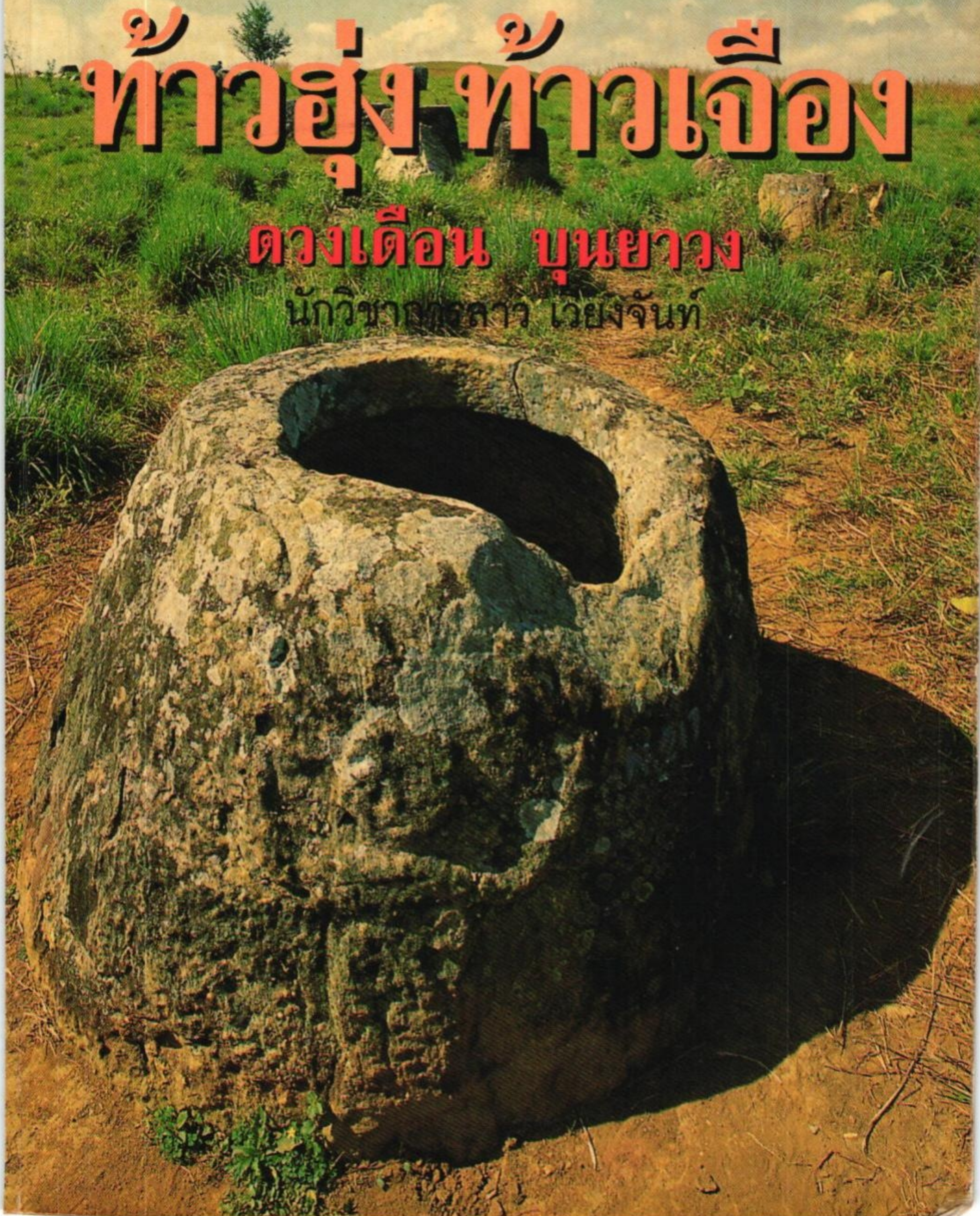
ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ • สุจิตต์ วงษ์เทศ เขียนคำนำเสนอ

แนวคิดและฮิตคอง

๒ ทำวุ้น ๒ ทำวุ้น ๕
ทำวุ้น ทำวุ้น

ดวงเดือน บุนยวง

นักวิชาการกลาง เวียงจันทน์



Donangdeuane

၂၁၁၅ ရာစု၌ နေထိုင်ခဲ့သော နေရာ

ပုံစံအတိုင်း ယင်းနေရာကို နေရာ

ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ
ART & CULTURE

สำนักพิมพ์

มติชน







ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ
ART & CULTURE

แนวคิดและชีวิตของ ท้าวฮุ่ง ท้าวเจือง

ดวงเดือน บุนยาวง

โอทอง คำอินชู

นักวิชาการลาว เวียงจันทน์

ชาย โพธิสิตา

สมชาย นิลอาธิ

แปล

ราคา ๑๗๕ บาท

(๘) แนวคิดและชีวิตของ ท้าวฮุ่ง ท้าวเจือง

ISBN 974-7121-58-1

ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ

แนวคิดและชีวิตของ

ท้าวฮุ่ง ท้าวเจือง

ดวงเดือน บุญยาว

โอทอง คำอินชู

นักวิชาการลาว เวียงจันทน์

ชาย โพรธิสตา

สมชาย นิลอาธิ

แปล

อนุโลม สุวันคอน แต้มรูปประกอบ

พิมพ์ครั้งแรก มกราคม ๒๕๔๐

สำนักพิมพ์ **มติชน**

บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน)

๑๒ ถนนเทศบาลนฤมาล

ประชานิเวศน์ ๑ เขตจตุจักร

กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทรศัพท์ ๕๘๐ ๐๐๒๑, FAX 954 3167

จัดจำหน่ายโดย บริษัท งานดี จำกัด

โทรศัพท์ ๕๘๐ ๐๐๒๑ ต่อ ๓๒๑๐

FAX 589 7183

พิมพ์ที่

บริษัท พิมพ์แสง พรินท์ติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด

๔๐/๑ ถนนเทศบาลนมิตรใต้

ประชานิเวศน์ ๑ ลาดยาว

จตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทรศัพท์ ๙๕๔ ๓๙๗๑-๘

นายไพโรจน์ สายท่อม ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา

บรรณาธิการ

: ประธานกรรมการ

พงษ์ศักดิ์ พยัทธิเชียร

: บรรณาธิการอำนวยการ

ณรงค์ จุนเจือสุภฤกษ์

: กรรมการผู้จัดการ

สุจิตต์ วงษ์เทศ

: บรรณาธิการและผู้พิมพ์ผู้โฆษณา

สุมิตรา จันทร์เงา

: บรรณาธิการบริหาร

คณะบรรณาธิการที่ปรึกษา :

ศักดิ์ชัย บำรุงพงศ์, มานิตย์ สังวาลเพ็ชร,

ทวีป วรติลก, 'รงค์ วงษ์สวรรค์,

เสริมศรี เอกชัย, พลตำรวจเอกวชิษฐ

เดชกฤษ, เสถียร จันทิมาธร, เรืองชัย

ทรัพย์นิรันดร์, เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์,

อารักษ์ คคะนาท, ประพันธ์ ผลเสวก,

ไพบูลย์ วงษ์เทศ, ชูชาติ หมิ่นอินกุล

บรรณาธิการพิเศษ :

สุพจน์ แจ็งเร็ว, พงษ์ศักดิ์ ไพโรอังกฤษ

พิสูจน์อักษร :

วาสนา พุ่มพัตตุน, อรุณี เกียรติชัยนาม,

อนุลักษณ์ ศักดิ์สิงห์

หัวหน้ากองบรรณาธิการ :

สมบูรณ์ บุญยดิษฐ์

กองบรรณาธิการ :

พนิดา สงวนเสรีวานิช, ภูวดล สุวรรณดี,

อพิสิทธิ์ ธีระจรรูวรรณ, ณิชชา บัวธรรม,

รติมา ศรีสมาน, ดิถี รุ่งโรจน์นพคุณ

ช่างภาพ : สุรินทร์ มุขศรี, ชุมพล บัวแย้ม

ศิลปกรรม สุลักษณ์ บุญปาน,

สันติ ตีรอด, ชิน ดีผิว

สารบัญ

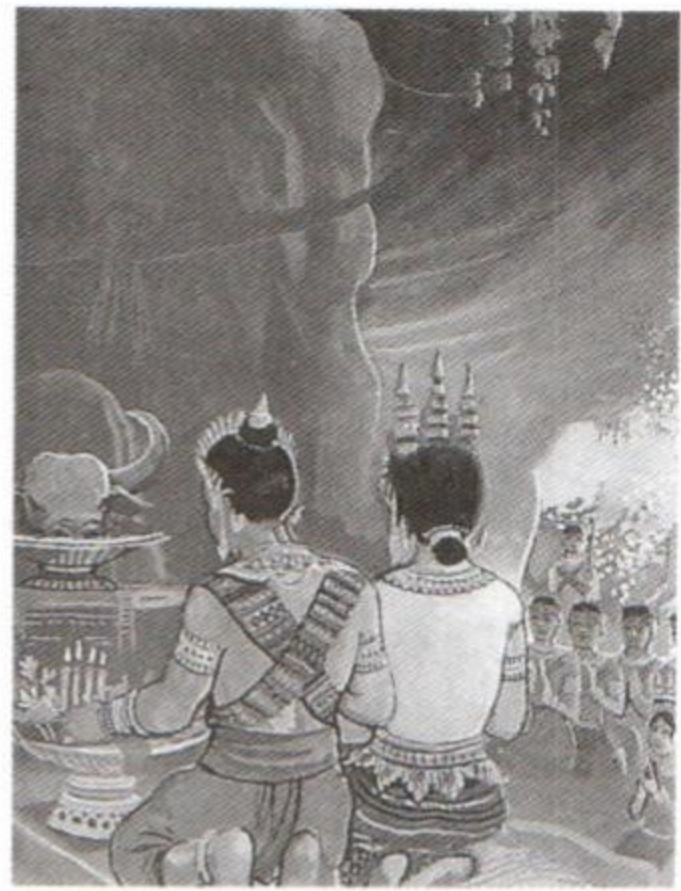
คำนำเสนอ / สุจิตต์ วงษ์เทศ (๕)

แนวคิดและอุดมคติ ๑
ในมหากาพย์ท้าวฮุ่ง ท้าวเจือง
ศึกษาเปรียบเทียบ
กับตำนานท้องถิ่นของกลุ่มลาว-ไต
ดวงเดือน บุญยาวง เขียน / ชาย โพธิ์สิตา แปล

๑. บทนำ	๑๐
สภาพการศึกษามหากาพย์ท้าวฮุ่งท้าวเจือง	๑๐
เป้าหมายของการค้นคว้า และเรื่องย่อ	
การค้นคว้าอุดมคติทางแนวคิด ทางการเมือง	๑๕
ในมหากาพย์ท้าวฮุ่งท้าวเจือง	
เนื้อเรื่องโดยย่อ	๑๖
๒. ความสัมพันธ์ระหว่างนครต่าง ๆ	๒๔
๑. ตำนานท้องถิ่นเกี่ยวกับเจือง	๒๔
๒. การแต่งงานในสายพี่น้อง : ขยายอำนาจ	๒๗
รักษาอำนาจ หรือแบ่งอำนาจ	



๓. ผู้นำในอุดมคติ	๔๖
๑. ความเชื่อดั้งเดิมของชาวพื้นเมือง ในยุคก่อนพราหมณ์และพุทธ	๔๖
๒. ผู้นำในอุดมคติ เจ้าปกครองตามความเชื่อดั้งเดิม	๖๒
๓. ลักษณะของผู้นำ : ปัจจัยส่งเสริม การสืบทอดอำนาจ	๗๖
๔. บทบาทและหน้าที่ของกษัตริย์ เจ้าเมือง ในสมัยโบราณ	๙๐
ก. บทบาทหน้าที่ทางด้านเศรษฐกิจ	๙๒
ข. บทบาทหน้าที่สังคมวัฒนธรรม	๑๐๑
ค. หน้าที่คุ้มครองสังคม รักษาริตประเพณี และกฎหมาย	๑๐๖



ฮัตคองประเพณี

๑๓๕

ในมหากาพย์ท้าวฮุ่ง ท้าวเจือง

ดวงเดือน บุญยาวง, โอทอง คำอินชู เขียน

สมชาย นิลอาธิ ถอดความ

จากสำนักพิมพ์ (เมื่อพิมพ์ครั้งแรก) / ดารา กันละยา

๑๔๐

บทขึ้นต้น ว่าด้วยความสำคัญของ

๑๔๑

วรรณคดีมหากาพย์ท้าวฮุ่ง ท้าวเจือง

๑. ความยิ่งใหญ่มหัศจรรย์

๑๔๒

ทางด้านการประพันธ์ - ศิลปะ

๒. ความยิ่งใหญ่ทางด้านวัฒนธรรม - ประเพณี

๑๔๕

๓. ความยิ่งใหญ่ทางด้านข้อมูลประวัติศาสตร์

๑๔๖

๑. ประเพณีการถือผีอยู่ในมหากาพย์ท้าวฮุ่ง

๑๔๗

๑.๑ ความสัมพันธ์ระหว่างผีกับคน และ ผีกับผี

๑๔๘

๑.๒ ความหมายของการเลี้ยงผี

๑๕๒

(๑๒) แนวคิดและฮัตคอง ท้าวฮุ่ง ท้าวเจือง



๒. ประเพณีการแต่งงาน คู่ขอสาว การทาบทามบ่าวสาว	๑๖๕
๓. ประเพณีเต้าช่วงและเข้าถ้ำ	๑๘๓
๑. การเต้าช่วง	๑๘๓
๒. การเข้าถ้ำ หรือการไปเล่นผาเข้า	๑๙๘
๔. ประเพณีการตาย, การส่งสะการ, การคบงัน	๒๐๖
๕. ประเพณีการให้เครื่องบรรณาการ (ของต้อน) การให้รางวัลแบ่งปันสินศึกแก่แม่ทัพนายกอง และพี่น้องวงศ์วาน	๒๑๓
๖. ประเพณีการนุ่งถือเอี้ยองของชายหญิง, การแต้มหน้าทาดา, การประดับห้องนอน	๒๒๔
๗. ประเพณีการตัดหัวศัตรูเอามาฝากเจ้าเมือง	๒๓๖
<hr/>	
แปลคำศัพท์	๒๔๒
ศัพท์ที่ใช้ในเรื่อง(เพิ่มเติมโดยผู้ถอดความ)	๒๕๑

คำนำเสนอ

แนวคิดและชีวิตของ ท้าวฮุ่ง ท้าวเจือง

มหาสิลา วีระวงส์ “นักปราชญ์ลาว” เป็นผู้บุกเบิกศึกษามหา
กาพย์เรื่องท้าวฮุ่งฯ อย่างจริงจังและลึกซึ้ง อย่างน้อยก็ตั้งแต่ พ.ศ.
๒๔๘๕ โน่น แม้ท่านจะถึงแก่กรรมไปแล้วที่เวียงจันทน์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๐
แต่ธิดาทายาทสองท่านคือดารา กันละยา กับ ดวงเดือน บุญยาวง
ยังสืบทอดเจตนารมณ์ศึกษาและเผยแพร่เรื่องท้าวฮุ่งฯ ได้ยอดเยี่ยม
อย่างยิ่ง

อาจารย์ดวงเดือนได้ปริญญาทางวิชาเคมีจากฝรั่งเศส แต่เปลี่ยน
วิถีวิชาการมาเอาจริงเอาจังด้านศิลปะและวัฒนธรรม โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งเกี่ยวกับวรรณกรรมลาวทั้งยุคโบราณและร่วมสมัย ผลงานสำคัญ
คือเรื่องท้าวฮุ่งฯ ที่ได้รับมรดกตกทอดความรู้และประสบการณ์มาจาก
“พ่อ” คือมหาสิลา

งานวิจัยล่าสุดคือแนวคิดและอุดมคติในมหากาพย์ท้าวฮุ่ง
ท้าวเจือง : ศึกษาเปรียบเทียบกับตำนานท้องถิ่นของกลุ่มลาว-ไต
(เมื่อสิงหาคม ๒๕๓๘ ที่ผ่านมา ผมรวบรวมบทความทางวิชาการเกี่ยว
กับท้าวฮุ่งฯ รวมพิมพ์เป็นเล่มศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ ชื่อ “มหา
กาพย์ของอุษาคเนย์ ท้าวฮุ่ง ขุนเจือง วีรบุรุษสองฝั่งโขง” คราวนั้น

(๑๔) แนวคิดและฮิตคอง ท้าวฮุ่ง ท้าวเจือง

ได้ตัดทอนและปรับปรุงรายงานการค้นคว้าวิจัยเรื่องนี้ไปรวมพิมพ์ไว้ด้วย)

ก่อนหน้านั้นอาจารย์ดวงเดือนวิจัยร่วมกับโอทอง คำอินชู ในหัวข้อ ฮิตคองประเพณี ในมหากาพย์ท้าวฮุ่ง ท้าวเจือง

งานวิจัยทั้งสองเรื่องของอาจารย์ดวงเดือนพิมพ์รวมอยู่ในเล่มนี้แล้ว ทั้งนี้โดยได้รับความกรุณาจากอาจารย์ชาย โพธิธิตา (มหาวิทยาลัยมหิดล) กับอาจารย์สมชาย นิลอาธิ (มหาวิทยาลัยมหาสารคาม) ถอดความจากต้นฉบับภาษาลาวเป็นภาษาไทย

ปกติผมอ่านมหากาพย์ท้าวฮุ่งฯไม่ค่อยรู้เรื่อง เพราะเป็นภาษาเก่าแก่ในวัฒนธรรมสองฝั่งโขงที่คนลุ่มเจ้าพระยาอย่างผมยากจะเข้าใจได้ แต่รู้วามหากาพย์เรื่องนี้มีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจสังคมและวัฒนธรรมของภูมิภาคอุษาคเนย์ จึงพยายามตามอ่านงานของมหาสิลา วีระวงส์ กับจิตร ภูมิศักดิ์ เท่าที่จะหาอ่านได้ แต่ก็ยังห่างไกลต่อความเข้าใจที่แท้จริง เพราะจับประเด็นหลักที่นักปราชญ์สองท่านเขียนไว้ไม่ได้มากนัก ฉะนั้นเมื่อได้อ่านงานวิจัยสองเรื่องของอาจารย์ดวงเดือนแล้ว ช่วยให้ผมหูตาสว่างมากขึ้นกว่าเดิม แล้วยังไขปัญหาอื่น ๆ ให้ผมเข้าใจอีกหลายอย่าง เช่น พิธีกรรมต่าง ๆ

ฆ่าควายเลี้ยงผี

เป็นพิธีพลีกรรมที่ผู้คนชนเผ่ายุคดึกดำบรรพ์ทำกันทั่วไป ในโคลงท้าวฮุ่งฯ จะมีพิธีฆ่าควายอยู่เรื่อย ๆ เพื่อเลี้ยงผีแล้วเลี้ยงกันเองเนื่องในโอกาสต่าง ๆ ทั้งเรื่องดีและเรื่องร้าย แต่รายละเอียดของพิธีฆ่าควายไม่ได้บอกไว้ เรื่องนี้ผมมีตัวอย่างพิธีฆ่าควายเลี้ยงผีแก่นบนของชาวขมุเมืองน่าน (เก็บความจากบันทึกของอาจารย์ปราณี วงษ์เทศ มหาวิทยาลัยศิลปากร)

เมื่อมีคนเจ็บไข้ได้ป่วย ชาวขมุเชื่อว่าถูกผีร้ายทำเอา จะต้องป้องกันแก้ไขและรักษาด้วยการตั้งพิธีบนบานศาลกล่าวเอาอกเอาใจด้วยการเช่นสังเวद्यผีในรูปแบบต่าง ๆ เรียกกันว่าเลี้ยงผี ดังกรณีที่บ้านใหม่ชายแดน ตำบลชนแดน กิ่งอำเภอสองแคว จังหวัดน่าน

การเตรียมงานล่วงหน้าคือบรรดาผู้หญิงในหมู่บ้านต้องเข้าป่าไปหาฟืนเอาไว้ก่อไฟหุงหาอาหารและหมักเหล้าไ้ที่รู้จักกันในชื่อ “อุ” ครอบครัวละอย่างน้อย ๑ ไ้ ต้นทุนราคาไ้ละประมาณ ๑๐๐ บาท รวมเหล้าอุที่ใช้กินตลอดงานมากกว่า ๑๐๐ ไ้

ส่วนผู้ชายเตรียมไม้กิ่งเล็ก ๆ ยาว ๆ ทะลวงให้เป็นหลอดใช้ดูดเหล้าจากไ้ไว้เป็นมัด ๆ เพราะจะมีเพื่อนบ้านมาร่วมพิธีจำนวนมาก ขณะเดียวกันที่บริเวณศาลากลางบ้าน เรียกตามภาษาขมุว่าจองหรือสะโหลก ก็มีผู้ชายทั้งคนหนุ่มและคนเฒ่าไปชุมนุมช่วยกันจักสานเครื่องประกอบพิธีกรรมทำด้วยไม้ไผ่ทั้งหมด และต้องทำภายในวันนี้วันเดียวเท่านั้น

ศาลากลางบ้านที่ชาวขมุเรียกจอง แต่ก่อนเป็นเรือนขนาดใหญ่ตั้งอยู่กลางหมู่บ้าน มีรั้วล้อมรอบโดยเฉพาะ ไม่เกี่ยวกับเรือนของคนใดคนหนึ่ง ทุกคนในหมู่บ้านมีส่วนเป็นเจ้าของร่วมกัน งานส่วนรวมที่เป็นกิจกรรมต่าง ๆ ของผู้ชายจะทำกันที่นี่ และถ้ามีผู้มาเยือนเป็นผู้ชายก็ให้พักค้างคืนที่ศาลากลางบ้านนี้ ปัจจุบันเรือนที่ใช้เป็นศาลากลางบ้านหลังเล็กลง

ในศาลากลางบ้านเป็นที่อยู่ของผีบ้าน คือผีใหญ่ที่คุ้มครองหมู่บ้านให้ร่มเย็นเป็นสุข ยกย่องนับถือเป็นศูนย์กลางพิธีกรรมและกิจกรรมสำคัญ ๆ ของหมู่บ้าน เช่น การพิจารณาตัดสินความขัดแย้งในหมู่บ้าน

นอกจากนั้นในศาลากลางบ้านยังมีเตาถลุงโลหะตั้งอยู่ สิ่งนี้เป็นร่องรอยให้รู้ว่าบรรพบุรุษของชาวขมุเป็นช่างฝีมือที่ชำนาญการถลุง

(๑๖) แนวคิดและฮีดคอง ท้าวฮุ่ง ท้าวเจือง

โลหะ สอดคล้องกับหลักฐานอื่นๆ ที่บอกเล่าสืบต่อมาช้านานว่าชนเผ่าบนที่สูงมีความรู้และความชำนาญในการถลุงโลหะ เช่น พวกละว้าในภาคกลาง พวกลัวะในภาคเหนือ พวกข่าในลาว รวมทั้งเรื่องราวของปู่จ้าวลาวจกในดินแดนโยนก

เครื่องประกอบพิธีทำด้วยไม้ไผ่ทั้งหมด เช่น เครื่องจักสาน วางเครื่อง เช่น ข้อนัดกอาหาร โดกและตะแกรง หลอดดูดูดู ขลุ่ย ผิว และสำคัญที่สุดคือโตร

โตรคือเสาไม้ไผ่ทั้งลำที่ตกแต่งอย่างประณีต บางจุดใช้มัดขูด ผิวให้ขาดจนดูหยิกหยอยคล้ายพวงมาลัย นอกจากนั้นยังใช้ไม้ไผ่สานเป็นรูปสัญลักษณ์ต่าง ๆ ห้อยประดับ มีทั้งย้อมสีแดงและสีน้ำเงิน บางอันไม่ย้อมสี สัญลักษณ์บางอย่างเป็นรูปก้างปลา

ตกค้ำก็เริ่มพิธีกินเลี้ยง ฝ่ายพ่อเดมาพ่อแก่หรือผู้อาวุโสฝ่ายชายของหมู่บ้านเริ่มพิธีเปิดไ้เหล้าอุ้โดยร่วมกันจับหลอดไม้ไผ่พร้อมกัน เอาเขาควายตักน้ำเทใส่ไ้เหล้าอุ้ แล้วยกไม้ไผ่สัญลักษณ์หัวควายทำที่จุ่มลงในไ้เหล้า แล้วดูดเหล้าพร้อมกัน

เมื่อผู้อาวุโสชายดูดเป็นพิธีเสร็จแล้ว ให้ผู้อาวุโสหญิงมาดูดเหล้าไ้พร้อมกันบ้าง ต่อจากนั้นก็ให้ดูดเหล้าไ้เรียงลำดับไปตามอาวุโส

การดูดเหล้าไ้หรือที่เรียกว่าดูดูดูพร้อมกันนี้มีความสำคัญต่อชุมชน เพราะเท่ากับยืนยันความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคมและวัฒนธรรม หรือหมายถึงเป็นพวกเดียวกันนั่นเอง

ชนเผ่ายุคโบราณถือว่าเหล้าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรม เพราะทำขึ้นเองจากธัญพืชสำคัญ เช่น ข้าวเหนียวหรือข้าวโพดที่ใช้กินเป็นอาหารหลัก ใช้ดื่มร่วมกันเพื่อปรับสถานะของทุกคนให้เสมอภาคกันในพิธีกรรม หลุดพ้นจากชีวิตประจำวันที่มีฐานะทางสังคมแตกต่างกัน

ราว ๔ ทุ่ม เจ้าของเรือนทำพิธีสู่ขวัญควายตัวที่จะถูกฆ่าเช่นสังเวย เอาฝ้ายขวัญพันเขาควาย เอาไก่ตัวหนึ่งมาเชือดปากให้เลือด

ไหล แล้วเอาเลือดไก่ทาที่ขาควาย พลังก็ร้องสู่ขวัญควายเป็นภาษา
ขมูว่าอย่ากลัวหัวขวาน

อีกชั่วโมงหนึ่งต่อมาราว ๕ ทุ่ม เจ้าของเรือนก็ลงจากเรือนไป
ทำพิธีเลี้ยงขวัญควายอีกครั้ง ด้วยเครื่องเช่นสังเวทย์ที่มีหัวไก่กับเครื่อง
ในไก่ แล้วเอาข้าวเหนียวแปะไว้ที่หัว ปลอบโยนเป็นภาษาขมูว่า พรุ่ง
นี้จะเอาขวานมาฟันหัว อย่ากลัวนะ

ประมาณเที่ยงคืนเป็นเสร็จพิธีกินเลี้ยง ช่วยกันเก็บกวาดภาชนะ
และสิ่งของต่าง ๆ ที่อยู่ในเรือนให้เรียบร้อยตามสมควร ถึงเวลาร้องรำ
ทำเพลงหรือที่ชาวขมูเรียกตามภาษาเมืองว่าเอ๋ยกัน แล้วดูดเกล้าไห้ไป
ด้วย

เจ้าของเรือนชักชวนให้เพื่อนบ้านผู้มาร่วมพิธีลุกขึ้นเป็นกลุ่ม ๆ
ล้อมไหเกล้าอุ บ้างถือกระบอกลไม้ไผ่ปอกเปลือก กระทุ้งกับพื้นเรือนเป็น
จังหวะเสียงดังก้องไปไกล ลักษณะนี้เช่นเดียวกับโธ่ทั้งบั้งในภาคอีสาน
และยังมีร้องรอยเก่าแก่ออยู่ในลวดลายประดับกลองทองหรือมโหระทึก
เมื่อราวสองพันปีมาแล้ว บ้างถือขลุ่ยผิวเจาะรูตรงปลายรูเดียว ใช้จมูก
เป่ามีเสียงเดียวดังวังเวงเป็นลำนำเคล้าคลอเสียงขับลำของผู้ร่วมงาน
เจ้าของเรือนเริ่มขับลำเป็นทำนองเพลงขมู ฝ่ายแม่เฒ่าทั้งหลายที่มา
ร่วมงานจะร้องตาม

สอบถามได้ความว่าเป็นลำนำเก่าแก่ที่ชาวขมูหนุ่มสาวไม่เข้าใจ
ความหมายแล้ว แต่รู้ว่ารำพึงรำพันถึงความเป็นมาในอดีตของชนเผ่า
ขมู เนื้อหาสั้น ๆ แต่ขับลำวนไปวนมาหลาย ๆ เที้ยว สลับกับดูดเกล้า
ไห้และเติมน้ำตลอดคืน

ครั้นถึงเวลาที่กำหนดกันไว้ พวกผู้ชายทำพิธีไหว้เจ้าที่ แล้วชุด
หลุมตั้งเสากลางประหารที่ลานนอกบ้านใกล้เสาเรือนที่ตั้งประตูผีเรือน
จูงควายมาตริ่งเข้าหลักประหาร

ชาวขมุทั่วไปมีคคิดว่า ผู้หญิงไม่ฆ่าควาย ผู้ชายไม่ตำข้าว ฉะนั้นงานฆ่าควายจึงต้องเป็นของผู้ชายและต้องเป็นทายาทใกล้ชิดของ เจ้าของเรือนพิธี ทายาทที่ได้รับมอบหมายจากหมอผีเริ่มทำพิธีขอขมา ด้วยการคุกเข่า ยกขวานที่ห่อด้วยใบตองขึ้นจับหัวรบไหว้ ๓ ครั้ง แล้ว ใช้ขวานทุบหัวควายที่ยืนนิ่งอยู่จนควายคอดก เข่าอ่อนพับลงกับหลัก ประหาร ใช้มีดปลายแหลมแทงรักแร้ให้เลือดไหล ผู้พิฆาตควายก็ก้ม ลงดูเลือดควายเข้าปาก แล้ววิ่งขึ้นเรือนทางประตูผี ฟันเลือดควาย ในปากใส่หมอผี, เต่าไฟศักดิ์สิทธิ์ และหัวควายเก่าที่แขวนอยู่ในเรือน

จากนั้นเอาเลือดควายป้ายหน้าคนป่วย, หัวหน้าครอบครัว และ ลูกหลานทุกคนเป็นลวดลายสัญลักษณ์อย่างง่าย ๆ เพราะชาวขมุเชื่อว่าบรรพบุรุษของตนมาจากสัตว์และพืชชนิดต่าง ๆ ตามโคตรหรือสกุล เช่น อีเหิน, นกน้ำ, เสือ, ลิง, กระจง, หมู, ผักกูด เป็นต้น และถือ เป็นกฎว่าคนที่อยู่ในโคตรเดียวกันจะแต่งงานกันเองไม่ได้และจะกินหรือ ทำร้ายสัตว์หรือพืชที่เป็นต้นโคตรไม่ได้

โคตรหรือสกุลของเจ้าของเรือนพิธีหลังนี้นับถืออีเหินเป็นบรรพ บุรุษ จึงป้ายเลือดควายเป็นเส้นดิ่งที่หน้าผาก และป้ายเส้นขวางจาก เหนือริมฝีปากไปทางใบหูทั้ง ๒ ข้างให้เป็นสัญลักษณ์ของอีเหิน

ส่วนเลือดควายที่ทะลักไหลออกมาก็พากันรองใส่ภาชนะ ยก ขึ้นเรือนทางประตูผีไปเลี้ยงผีบรรพบุรุษ พลังก็ร้องเรียกให้เครือญาติ ที่ตายไปแล้วมากินเนื้อควาย ด้วยการโยงเชือกจากตัวควายทะลุฝา เรือนไปยังหมอผีในเรือนที่มีเต่าไฟศักดิ์สิทธิ์ตั้งอยู่

พร้อมกันนั้นก็ทำพิธีขอความอุดมสมบูรณ์ให้แก่พืชพันธุ์ธัญญาหารด้วยการโปรยข้าวเหนียวทั่วตัวควายที่มีผ้าปูรองไว้ ชัดข้าวไปที่ฝา บ้านตรงทั้งผี แล้วเก็บเมล็ดข้าวบนหลังควายคืนใส่กระบุง เอาผ้าพาด ควายไปหยอที่หัวควาย

เสร็จพิธีอื่น ๆ แล้วก็ฆ่าเหล่าควาย ตัดขาหน้า ขาหลัง และส่วนอื่น ๆ ออกเป็นชิ้น ๆ แล้วยกขึ้นไปบนเรือนประกอบเป็นตัวควายอีกครั้งหนึ่งเพื่อเซ่นผี นอกจากนี้ยังแล่นเนื้อควายเป็นชิ้นเล็ก ๆ ห้อยไว้เช่นบนหิ้งผี เจ้าของเรือนพิธีจะตัดเนื้อควายส่วนที่ดีที่สุดแจกจ่ายให้คนเฒ่าคนแก่ที่มาร่วมพิธี โดยยกขึ้นเนื้อห้อยกับหลอดดูดของแต่ละคน คนเฒ่าคนแก่ที่ได้รับของแจกจะไม่เอากลับบ้านเรือนของตน แต่จะคืนให้ไปปรุงกับข้าวกินร่วมกันกับเพื่อนบ้านอื่น ๆ ที่ทยอยมาร่วมฉลองพิธีกรรมซึ่งจะต้องมีทั้งหมด ๓ วัน ๓ คืน

เมื่อสิ้นสุดพิธีฉลองทั้ง ๓ วัน ๓ คืนแล้ว ต้องต้มหัวควายให้เนื้อหนังหลุดหมด แล้วเอากะโหลกควายแขวนไว้ฝาเรือนบริเวณหิ้งผีเรือนไว้บูชาต่อไป

เมื่อทำพิธีฆ่าควายเซ่นผีเสร็จแล้ว พวกชายฉกรรจ์ก็ช่วยกันยกเสาโตรสูงพ้นหลังคาเรือน พร้อมด้วยเครื่องประดับจากศาลากลางบ้านที่ทำเตรียมไว้แต่เมื่อวานนี้มาปักตรงเสาหลักที่ใช้ฆ่าควาย

เสาโตร เป็นสัญลักษณ์ของพิธีฆ่าควายเซ่นผี ชาวขมุเชื่อว่าผีบรรพบุรุษจะผ่านเสาโตรลงมากินเครื่องเซ่นคือควาย นี่เท่ากับเชื่อว่าผีบรรพบุรุษของตนอยู่บนฟ้า แตกต่างจากความเชื่อเดิมที่ว่าผีบรรพบุรุษอยู่ใต้ดินหรือบาดาล

ไก่เสี่ยงทาย

มีกรณีตัวอย่างที่บ้านตรึม ตำบลตรึม อำเภอศรีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ (เก็บความจากบันทึกของอาจารย์ปราณี วงษ์เทศ มหาวิทยาลัยศิลปากร)

(๒๐) แนวคิดและยึดครอง ท้าวฮุ่ง ท้าวเจือง

เพื่อขอความอุดมสมบูรณ์ ชาวภูยกบ้านตรึมจะทำพิธีเซ่นอาหะ หมายถึง เช่นสังเวณีปูตาหรือผีประจำหมู่บ้านทุกปีเมื่อถึงข้างขึ้น เดือน ๓ และเดือน ๖

เมื่อฟ้าเริ่มสางก็ยกถาดเครื่องเซ่นออกจากบ้านไปเช่นผีปูตาซึ่งอยู่บนที่ดอนริมหนองน้ำนอกหมู่บ้าน ครั้นถึงบริเวณหอผีปูตา ชาวบ้านเอาถุงข้าวเปลือกและถุงหอมกระเทียมที่เตรียมมาด้วยไปแขวนตามกิ่งไม้พร้อมกับพูดว่า

“ถึงฤกษ์นี้ เอาข้าวมาเซ่นไหว้ปูตา ขอให้อยู่เย็นเป็นสุข ให้มันมิให้สุขสบายอย่าให้ขาดให้เข็ญ...”

จากนั้นเฒ่าจ่าจะขึ้นไปทำพิธีบนแท่นที่ปลูกไว้อย่างถาวรถือเป็นที่อยู่ของผีปูตา มีผู้ช่วยเฒ่าจ่าขึ้นไปนั่งด้วยจำนวนหนึ่งคอยรับดอกไม้จากชาวบ้านแล้วเอาไปวางบนแคร่ เมื่อเฒ่าจ่าทำพิธีคือเริ่มจุดธูปเทียนบูชา ชาวบ้านที่ยกเครื่องเซ่นมาวางแล้วนั่งแวดล้อมอยู่กับพื้นดินก็เริ่มจุดธูปเทียนอธิษฐานไปด้วย

พิธีเริ่มด้วยเฒ่าจ่าเทเหล้าลงบนท่อนไม้ ๒ ท่อน ขนาดเท่าท่อนแขน เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของปูตา แต่ตรงปลายด้านหนึ่งจะบากคล้ายปลัดขิก สลักให้มีหน้าตาและปาก แล้วหยิบสายสิญจน์ที่อยู่ในขันน้ำขมิ้นมาคล้องที่หูหมูป่า พร้อมอธิษฐาน แล้วเอาเหล้ารดท่อนไม้อีกครั้ง ต่อจากนั้นเฒ่าจ่าเอาดอกไม้ที่รับจากชาวบ้านไปรวมกันใส่ถังสังกะสีไว้ แล้วส่งถึงให้ชาวบ้านรับไปเช่นผีปูตาด้วยการร่วมกันเอื้อมมือจับถังแล้วส่งต่อไปเป็นทอด ๆ จนทั่วถึงกัน เสร็จแล้วส่งคืนให้เฒ่าจ่าไปตั้งบูชาบนแท่นพิธี

เมื่อเซ่นไหว้ผี เฒ่าจ่าจะพูดกับผีด้วยคำวิงวอนร้องขอเป็นภาษาภูยก แปลความเป็นภาษาไทยว่า

“ถึงฤดูขวบปีแล้ว ลูกหลานมาเช่นสังเวณีอาหารต่ออาหะ เอาข้าวขึ้นยุง ให้ช่วยรักษาลูกหลานให้อยู่ดีมีสุขทุกคน ให้ฝนตกแต่หัวปี

เพื่อลูกหลานจะได้ทำนา ได้อยู่ได้กิน อย่าให้ข้าวขาดแล้ ข้าวขาด
กระบุง ให้ลูกหลานอยู่เย็นเป็นสุขทุก ๆ คน.....”

เครื่องเช่นที่ชาวบ้านเอาใส่ถาดมาด้วย มีไก่ต้มเป็นของสำคัญ
ในพิธีเสวยทวาย เมื่อเสร็จพิธีเช่นผีปู่ตา ชาวบ้านก็แกะหัวไก่ต้มของ
ใครของมันเพื่อดูคางไก่ที่เป็นเส้นเอ็นมี ๒ แฉง ออกเสวยทวาย คางไก่
จะมี ๓ แฉง เกณฑ์การเสวยทวายให้ดูที่แฉงกลางเป็นหลัก ถ้าคาง
ไก่ชี้เข้าหาตัวผู้เสวยทวาย ทำนายว่าจะโชคดี แต่ถ้าคางไก่ชี้ออก ก็
ทำนายว่า จะโชคไม่ดี เสมือนต้องก้มหน้าก้มตาทำนาทั้งปี ผู้นั้น
จะต้องกลับมาทำพิธีกับนเช่นผีปู่ตาอีกเรื่อย ๆ จนกว่าจะดี

ช่วงนี้ชาวบ้านจะเอาคางไก่เสวยทวายของตนมาอวดกัน แล้วพูด
คุยปรึกษาหารือแนะนำซึ่งกันและกัน ต่อจากนั้นจะเอาน้ำที่ใส่ขัน
เตรียมมาสาดไปที่หอผีปู่ตา แล้วลุกขึ้นสาดกันเอง พร้อมทั้งให้ร้อง
อย่างสนุกสนาน ขณะเดียวกันพวกเด็ก ๆ ก็แย่งกันเก็บถุงข้าวเปลือก
หอม กระเทียมที่แขวนอยู่ตามกิ่งไม้เอาไปเก็บไว้เป็นข้าวขวัญ หรือ
มิฉะนั้นก็เอาไปขายแลกขนม

เบ็ดเตล็ด

เพราะอ่านภาษาในโคลงท้าวฮุ่งฯ ไม่เข้าใจ ต้องคอยศึกษาจาก
ข้อเขียนของผู้รู้ที่อยู่ในวัฒนธรรม “ลาว” แท้ ๆ ถึงจะตามได้พอสมควร
เมื่อคราวก่อนผมเขียนคำนำเสนอในหนังสือรวมบทความทางวิชาการ
เรื่อง “ท้าวฮุ่ง ขุนเจือง วีรบุรุษสองฝั่งโขง” จะเห็นว่ามีแต่ประเด็น
ปลีกย่อยเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ คราวนี้ก็เช่นเดียวกัน ผมมีข้อสงสัยตอนจบ
ของเรื่องนี้

ตอนจบ ท้าวฮุ่งฯ ถูกพวกแกนลอกกับพวกแมนรุมรบจนตัวตาย
แต่วิญญาณท้าวฮุ่งฯ ไปจุติบนสวรรค์ พร้อมทกล้ำทหารที่ตายพร้อม

(๒๒) แนวคิดและฮึดคอง ท้าวฮุ่ง ท้าวเจือง

กันในสนามรบ แล้วทำศึกกับพวกแถนที่อยู่บนสวรรค์อีกจนชนะได้
ครอบครองสรวงสวรรค์ทั้งหมด ในที่สุดก็ยอมรับนับถือพระพุทธเจ้า
แล้วน้อมนมัสการพระเกศาธาตุมหาจุฬามณีที่สถิตอยู่บนสรวงสวรรค์
นั้น

ร่องรอยอย่างนี้มีอยู่ในตำนานล้านนาด้วย เช่นเรื่องปู่เจ้าลาวจก
เริ่มแรกก็เป็นชนพื้นเมือง ครั้นตายไปก็ได้ขึ้นสวรรค์แล้วยอมรับนับถือ
พระพุทธเจ้า กลายเป็นเทวดาจุติลงมาฟื้นฟูบ้านเมืองขึ้นใหม่ ลักษณะ
อย่างนี้คล้ายกับผู้แต่งมีเจตนายกนิทานท้องถิ่นที่มีมาก่อนพระพุทธ
ศาสนา ตัวละครทั้งหมดนับถือผีพื้นเมืองดั้งเดิมของตนเอง ภายหลัง
ละทิ้งความเชื่อเดิมที่เป็นผีพื้นเมืองหันมายอมรับนับถือพระพุทธเจ้า ใน
ที่สุดก็เป็นพวกเดียวกัน คือมีพระพุทธเจ้าเป็นศูนย์กลางของศรัทธา
ร่วมกัน

นี่เป็นลักษณะเผยแพร่พระพุทธศาสนายุคแรก ๆ และถ้าสังเกต
ให้ดีจะเห็นว่าเหตุการณ์อย่างนี้รวมทั้งการแต่งตำนานลักษณะนี้จะเฟื่อง
ฟูขึ้นหลังพุทธศตวรรษที่ ๒๐ (หลัง พ.ศ. ๑๙๐๐) เพราะเอกสารเกี่ยว
กับพระพุทธศาสนาหลายเล่มรจนาขึ้นในช่วงเวลานี้ ส่วนโคลงท้าวฮุ่งฯ
อาจแต่งขึ้นในยุคนี้หรือหลังยุคนี้ก็ได้ ท่านผู้รู้ดีกว่าผมน่าจะวิเคราะห์
วิจัยในรายละเอียดกันต่อไป

สุจิตต์ วงษ์เทศ

บรรณาธิการ "ศิลปวัฒนธรรม"

สิงหาคม ๒๕๓๙

ຂໍໂທດຫຼາຍໆ

ປຶ້ມຫົວດັ່ງກ່າວ ຍັງບໍ່ສາມາດນຳ
ມາເຜີຍແຜ່ໄດ້ ເນື່ອງຈາກຍັງບໍ່
ໄດ້ຮັບການອະນຸຍາດໃຫ້ເຜີຍແຜ່
ໄດ້ຢ່າງເປັນທາງການເທື່ອ...

ດ້ວຍຄວາມຮັກແພງ